

Ольга Дашевська, к. е. н.

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля (Україна)

ГЕОПОЛІТИЧНА НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ УКРАЇНИ: ПРИКЛАД ЄДИНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ (ЄСП)

Olha Dashevska, PhD in economics

Alfred Nobel University, Ukraine

GEOPOLITICAL UNCERTAINTIES IN UKRAINE: THE CASE OF THE COMMON ECONOMIC SPACE

It is defined that over the years of co-existence, politics remains a common background of relations between both Ukraine and Russian Federation, and other CIS countries. On the one hand, creation of the Common Economic Space was one of manifestations of the Russia's ambitious geopolitical goals, but on the other hand, the evidence of Ukrainian political elite perplexity and the absence of the vision of a new independent social system. At the same time, the aim of the geopolitical strategy of Russia was and continues to be a revival of the superpower state status. Ukraine seeks to revert to the European society in the capacity of a full-fledged member of Euro-Atlantic geopolitics.

The Common Economic Space was an optimal integration union in the entire post-soviet region and had considerable public support of Ukrainians. However, geopolitical uncertainty of Ukrainian community chaired by political and social elites, loss of strategic section of governance in Ukraine, internal political struggle, ineffective electoral behavior of the politicians hindered the realization of this project.

Key words: geopolitics, Ukraine, the Common Economic Space, the Customs Union, Russia

Розпад СРСР, інтеграційні та дезінтеграційні процеси, а також проблема самоідентифікації для України призвели до пріоритету національно-політичних аргументів порівняно з суто економічними факторами. Загальним базисом взаємовідносин України і Росії, а також іншими країнами СНД протягом всієї історії співіснування залишається політика. Саме політичні фактори то активізують співробітництво, то гальмують його; то розвивають дружні стосунки, то ворожнечі (що і спостерігається протягом 2014 – 2015 рр.). Створення Єдиного економічного простору з одного боку було одним з проявів амбітних геополітичних цілей Російської Федерації, а з іншого - свідченням розгубленості політичної еліти України, відсутності бачення нової самостійної, незалежної, а значить і відповідальної суспільної системи. Вивчення таких історичних прикладів дає змогу новому поколінню політиків та науковців країни визначити напрями подальшого геополітичного руху, вивчити помилки і досягнення та сформувані основні концепти майбутнього розвитку.

Питання інтеграційного руху на теренах СНД обговорювалось широким колом науковців. Економічні аспекти інтеграції у рамках СНД досить ґрунтовно висвітлені в працях таких українські науковців, як В. Будкін, І. Бураковський, В.Геєць, Б.Данилишин, М. Дудченко, Д. Лук'яненко, Ю.Макогон, Ю. Пахомов, С. Пирожков, В. Сіденко, А. Філіпенко, О. Шнирков та інш. Політичній складовій присвятили свої роботи російські та вітчизняні вчені: О.Богатурова, Д. Тренін, А. Циганков, Л. Шевцова, С. Картунов, С. Караганов, Т. Шаклеїна, О. Малашенко, М.Білоболоцький, О. Бодрук, О. Гриневич, І. Лосєв, М. Кушнич, Р. Рукомеди, І. Мельничук, Ю. Макар, С. Федуняк та інш. В даних роботах аналізуються політики країн СНД, виділяються перспективні саме політичні напрями відносин з Росією, Білорусією, Казахстаном та іншими країнами. Аналізуються політичні переваги участі України в ЄСП. Варто відмітити роботи соціологів, а саме О. Балакіревої, О. Бабак, Д. Дмитрук, Р. Левіна, М. Паніної, В. Пироженко, І. Рожкової та інш. Проблеми геополітичної невизначеності України у більшій частині торкаються в своїх роботах саме соціологи, ґрунтуючись на дослідженнях громадської думки.

Геополітична стратегія країн має найбільший вплив на інтеграційні процеси в рамках СНД, особливо в найпотужніших його країнах – Росії та Україні. Результати порівняльного аналізу геополітичних пріоритетів Російської Федерації та України демонструють сутність українсько-російських взаємовідносин (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика геополітичних пріоритетів України і Російської Федерації
(узагальнений досвід 1990–2005 років)***

РОСІЯ	УКРАЇНА
Повернення статусу наддержави та формування нової євразійської потуги чи блоку на просторі колишнього СРСР	Виживання України як суверенної незалежної держави, зміцнення фундаментальних цінностей та інституцій, що забезпечують безпеку, соціокультурний прогрес та добробут
Приєднання до «великої сімки» й активна протидія розширенню НАТО	Пріоритетна орієнтація на інтеграцію до ЄС; поглиблення спеціального партнерства з НАТО
Зміна стратегічного балансу між атлантичною спільнотою (НАТО) і Росією як військово-стратегічною спадкоємицею СРСР, орієнтація на формування нової стратегічної біполярності	Посилення власного та колективного потенціалу стримування за рахунок участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів; отримання відповідних гарантій безпеки
Формування нових стратегічних осей Євразії: Москва – ЄС, Москва – Тегеран, Москва – Пекін	Зміцнення стратегічного партнерства із США і зв'язків з країнами Західної Європи
Забезпечення доступу до «теплих морів», насамперед через Іран	Підтримка та розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин з Росією
Проведення політики, спрямованої на відновлення економічного та політичного домінування в державах Закавказзя і Середньої Азії	Зміцнення та консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами – Польщею, Туреччиною, Азербайджаном, Грузією, країнами Балтії, Вишеградської групи і Центральної Азії
Нейтралізація країн Балтії і геополітична декомпозиція України; повна інтеграція Білорусії до складу Росії	Курс на альтернативне лідерство на пострадянському політичному просторі; активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, позбавленого великодержавних амбіцій
Економічна та соціокультурна експансія в усі пострадянські країни, підтримка російськомовного населення, створення умов для політичного контролю та домінування Росії	
Стратегія зростання економіки на базі сировинних ресурсів; використання українського коридору для експансії на євrorинку енергоносіїв	Активна участь у створенні європейських і євразійських транспортних коридорів по осях Балтія – Чорноморський регіон – Близький Схід, Західна Європа – Україна – Закавказзя – Середня Азія – Китай. Використання цих коридорів для створення надійної багатоальтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини
Використання ЗМІ для формування нової ідеології Росії у свідомості людей	
Протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню і всебічний захист економічного суверенітету	

* Складено автором

Як показано в табл. 1, геополітичною стратегією Російської Федерації було і залишається відродження статусу наддержави за допомогою ефективного використання стратегічно важливих енергоресурсів, забезпечення політичного контролю та підтримки найбільших країн СНД – України, Білорусії, Казахстану, Туркменістану тощо. Стратегія України істотно відрізняється від російської: Україна прагне реалізувати ідеологію повернення до європейської спільноти як повноправного

суб'єкта євроатлантичної геополітики на основі концепції багатовекторності.

Одним з активних напрямків реалізації геополітичної стратегії України щодо розвитку рівноправних взаємовідносин з Російською Федерацією було поглиблення економічного співробітництва через інтеграційне об'єднання першого-другого рівня (зона вільної торгівлі чи митний союз). Єдиний економічний простір – це і було таким об'єднанням. А провідною задекларованою метою створення ЄЄП стало активізація взаємовигідного товарообміну між країнами-членами об'єднання та використання можливостей ЄЄП для ефективного розвитку зовнішньої торгівлі з третіми країнами.

Період 2000–2007 років характеризується значним збільшенням обсягів зовнішньої торгівлі країн-членів ЄЄП: експорт збільшився в 1,3 рази, а імпорт – в 1,2 рази. В даних країнах відмічається відносна стабільність фінансового стану. Достатньо зауважити, що державні бюджети зводились з профіцитом чи з незначним дефіцитом. Для країн-учасниць ЄЄП характерні помірна інфляція, підтримка достатньо стійких курсів національних валют до долару США, збільшення золотовалютних резервів країн тощо.

За оцінками ЄБРР, якщо на початку 1990-х років відставання країн-учасниць ЄЄП від вісімки країн-нових членів ЄС складало близько 3-4 років (що пояснювалось більш пізнім стартом реформ в країнах колишнього СРСР), то у 2005 році Білорусь відставала від цих восьми країн на 14 років, а Росія, Україна і Казахстан – на 10 років.

Протягом 2000–2007 років роль зовнішньої торгівлі в структурі економіки зміцнилась, і не тільки в Україні, а й в Росії, Білорусії та Казахстані. Індекс відповідності зовнішньої торгівлі для країн ЄЄП у 2003 році дорівнював 33,9. Для прикладу: значення індексу для країн ЄС у 1968 році було 53, для країн-членів НАФТА в 1994 році – 56, а для менш успішних регіональних об'єднань МЕРКОСУР та Андійського співтовариства – 29 і 7 відповідно. Найбільш високий показник відповідності зовнішньої торгівлі спостерігався при порівнянні товарної структури експорту України та імпорту Білорусії – 45,4, найнижчий – при порівнянні експорту Казахстану та імпорту Росії – 16,1. Для інших країн СНД середнє значення індексу відповідності зовнішньої торгівлі значно поступалось країнам-членам ЄЄП (18 і 34 відповідно)¹.

Створення ЄЄП викликало бурхливі дискусії в українській спільноті – здебільшого коментувати ЄЄП намагались політики, а науковці швидко розпочали ряд досліджень «за» і «проти» ЄЄП, намагаючись економічно обґрунтувати доцільність або недоцільність участі України в такому регіональному об'єднанні. Теоретично Україна і в подальшому змогла б орієнтувати більшу частину власної зовнішньої торгівлі на ринок країн СНД, зокрема Росії. Аналіз показав, що ЄЄП виступало оптимальним інтеграційним угрупованням на всьому пострадянському просторі (виключені країни Балтії). Але – це теоретично, практика показала зовсім інші результати.

Початок будь-яких інтеграційних рухів між країнами завжди перш за все має політичні інтереси влади, а вже потім оцінюються економічний, соціальний, культурний ефекти для населення країни. І створення ЄЄП не є виключенням. Приєднання України до заяви президентів Росії, Білорусії і Казахстану щодо створення ЄЄП було більш обумовлено більш політичними факторами, аніж економічними, серед яких необхідно виділити:

- зміцнення позиції Президента України (Л.Кучми);
- послаблення стосунків з країнами ЄС щодо майбутнього членства;
- майбутні президентські вибори в Україні (вибори 2004 р.), в яких активізація російського напрямку зовнішньої політики забезпечила б підтримку провладного кандидата з боку найбільш населених східних та південних областей України.

Крім того, Росія, Білорусія, Казахстан на момент створення ЄЄП вже були членами інтеграційного об'єднання ЄврАзЕС, створеного у 2000 році на основі Митного союзу цих країн та Киргизстану і Таджикистану, між Росією і Білорусією був підписаний договір про митний союз між державами. Майже всі країни СНД, включаючи Україну, на початку 1990-х років підписали двосторонні угоди про зону вільної торгівлі і ратифікували їх, окрім Росії. Одним з фактів, який свідчить на користь саме політично обумовленого рішення щодо участі України в ЄЄП, є те, що Україна відмовилась від повноправної участі в ЄврАзЕС (Україна тільки спостерігач), хоча основна мета і засади даної організації майже однакові з ЄЄП. Так, головною причиною відмови України від участі в ЄврАзЕС було створення наднаціональних органів, що, на думку українських політиків,

¹ За даними Європейського банку реконструкції та розвитку. <www.ebrd.org>.

передбачає відмову від частини суверенітету держави, а згодом – і повну його втрату. Проте ЄПІ також передбачає створення наднаціональних органів, що призводить до втрати частини суверенітету. Як відомо з теорій інтеграції та світового досвіду, будь-яке інтеграційне об'єднання передбачає втрату частини суверенітету. Якщо взяти до уваги досвід Європейського Союзу, одного з найуспішніших інтеграційних рухів, можна побачити, скільки наднаціональних органів там діє, але це не є перешкодою для його розширення і, в принципі, для прагнень України бути членом ЄС.

В період 2000–2007 років відбуваються остаточне становлення державності України, повне визнання її як суверенного незалежного суб'єкта міжнародного співтовариства. В зазначений період Україна забезпечує економічне зростання, визначає внутрішні національні пріоритети, робить значний крок у напрямку ринкової економіки. В цей період остаточно формується структура зовнішньоекономічних відносин України, векторами яких стають європейська інтеграція та розвиток і активізація добросусідських відносин з Російською Федерацією.

2000–2007 роки характеризуються охолодженням взаємовідносин України із Заходом. Євросоюз висловлює задоволення становленням України як політично незалежної держави і закріпленням її орієнтації на західні економічні (ЄС, СОТ) та військово-політичні (ООН, НАТО) структури. Крім того, Європа підписала угоду про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС, план дій, який поступово реалізується, ведуться переговори щодо вступу України до СОТ. Все це обумовило зниження уваги до України, тим більш що ЄС необхідно було підготуватись і прийняти 10 нових членів. Водночас європейські країни були занепокоєні результатами економічних реформ і демократичних процесів в Україні, що знайшло своє відображення в документах ЄС, в яких не йшлося навіть про статус України як кандидата в асоційовані члени Євросоюзу. Таким чином, Україні залишили другу після Росії роль. Логічно, що в цих умовах доцільною є подальша розбудова взаємовідносин з Російською Федерацією.

В цей же час до влади в Росії приходять нове керівництво і розпочинає активну послідовну і прагматичну зовнішню політику відносно України, де Україна розглядається як сфера переважних геостратегічних інтересів Російської Федерації. Крім зазначеного, українська політична еліта почала відходити від «неоімперських» поглядів на Росію і стала розуміти, що основна загроза стабільності України йде не від Росії, а з кризи внутрішньої ситуації.

Неможливо не відмітити ще один фактор зближення України і Росії – вибори. В період 2000–2007 років відбуваються три важливі виборчі кампанії – вибори до Верховної Ради України в 2002 і в 2006 році та президентські вибори України в 2004 році. Можна сказати, що результати виборів народних депутатів 2002 року багато в чому визначили політичний курс України. Так, партії та кандидати в депутати, які підтримували російський вектор зовнішньої політики, отримали майже повну підтримку східних, центральних та південних регіонів України і створили більшість у Парламенті. Водночас партії та кандидати в депутати, які виступали за європейську інтеграцію та відмову від стратегічного партнерства з Росією, набравши найбільшу кількість голосів (за підтримки західних та північних регіонів): «Блок В. Ющенко «Наша Україна» – 70 мандатів, «БЮТ» – 22 мандати, не змогли подолати проросійські настрої Верховної Ради¹.

На думку автора, саме результати виборів та байдужість Європи спонукали Україну до проведення переговорів з Росією щодо наповнення реальним змістом двосторонніх відносин з метою досягнення національних інтересів на світовому просторі. Результати таких переговорів не змусили довго чекати: Росія допомогла Україні вирішити продовольчу кризу, пов'язану з нестачею зерна, у середині 2003 року; 2003 рік був оголошений роком Росії в Україні; відбулися візити голів держав один до одного тощо. Але найголовнішим результатом була заява президентів про створення ЄПІ 23 лютого 2003 року, що майже вивела з ладу європейські сили в Україні².

Президентські вибори 2004 року характеризуються високим ступенем конфліктності, неоднозначними політичними заявами, розгубленістю українського народу. В таких складних умовах український народ зробив свій вибір на користь європейських цінностей. Як наслідок Україна опинилась в стані очікування відкриття європейського коридору. З політичних трибун лунали переконливі заяви про вступ України до СОТ вже у 2005 році, а членом Євросоюзу країна стане у 2008 році, максимум у 2010 році. Помилки нового уряду країни, нові кризи економіки, розкол українського суспільства на Схід і Захід не тільки не відкрили, а й ще більше закрили доступ

1 За даними Центральної виборчої комісії України. <www.cvk.gov.ua>.

2 Заява президентів республіки Білорусь, республіки Казахстан, Російської Федерації і України (2003). *Урядовий кур'єр*, 37.

Україні до європейського ринку.

Наприкінці 2005 року знову на політичній арені постає питання ЄП і українсько-російських відносин взагалі. В Україні відбуваються вибори. Деякі науковці і політики вважають, що ЄП є безперспективним, що Україна не витримає такої багатовекторності, що про розвиток ЄП необхідно раз і назавжди забути, а будувати відносини з Російською Федерацією слід виключно на двосторонній основі. Але автор даного дослідження не може погодитись з таким тлумаченням проблеми ЄП. В умовах, які склались на той момент в Україні та в її зовнішніх відносинах, відкидати інтеграцію з Росією було неможливо, тому що тільки за допомогою активної співпраці з Росією Україна б змогла досягти певних економічних успіхів, необхідних для рівноправного членства в ЄС.

Щодо підтримки ЄП населенням України, то тут можна навести такі дані Інститут соціології НАН України – у 2005 р. 54% населення схвалили ідею союзу України з Росією та Білорусією, водночас 47% населення підтримало вступ до Європейського Союзу, що говорить про розгляд двох альтернативних варіантів¹. Необхідно відмітити і регіональні відмінності в уподобаннях українців (табл. 2). Як видно з таблиці, спостерігаються значні розбіжності у ставленні до інтеграційних об'єднань у різних регіонах – від 84% підтримки в АР Крим до 12% у західних регіонах.

Таблиця 2

Підтримка різних інтеграційних об'єднань населенням України в розрізі регіонів (2004 – 2005 рр.)²

Варіанти	Термін опитування	АР Крим	Південь	Схід	Центр	Північ	м. Київ	Захід
Входження в ЄП	Лютий 2004	58	30	33	23	25	15	10
	Грудень 2005	84	62	61	44	39	17	12
Входження в ЄС	Лютий 2004	7	20	16	25	22	33	53
	Грудень 2005	1	17	10	20	27	24	55
Ні ЄП, ні ЄС	Лютий 2004	1	5	6	6	9	25	8
	Грудень 2005	1	7	9	12	9	21	9
Не визначились	Лютий 2004	13	12	23	23	22	15	18
	Грудень 2005	6	3	10	11	13	13	11

Таку ситуацію пояснюють історично зформовані культурно-ціннісні та політичні орієнтири регіонів, які оцінюють ситуацію відносно можливих загроз: для заходу – це Росія, для сходу та півдня – це НАТО та ЄС. Так, у 2006 році існування загрози від Російською Федерації в цілому по Україні допускали лише 18,2%, а у 2009 р. даний показник вже виріс до 21,4%. При цьому, вірогідність загрози з боку Росії населення м. Львів оцінило у 38,5%, а м. Донецька у 5,2%. Цікавими є дані соціологічних опитувань Центру Разумкова, щодо підтримки українсько-російських відносин різними політичними діячами у 2006 р.: найбільший позитивний вплив мав саме В.Янукович – 58,2% та П.Симоненко – 33,9%; найбільший негативний вплив мав В.Ющенко – 41,3% та Ю.Тимошенко – 39,9%³.

Українське суспільство в даному аспекті можна охарактеризувати словами І. Рожкової «роздробленість суспільної свідомості, відсутність стійкої згоди щодо вибору кращого шляху...»⁴.

На нашу думку, реалізації проекту ЄП завадило декілька факторів:

- геополітична невизначеність українського суспільства на чолі з політичною та громадською елітами;

- втрата стратегічної ланки управління Україною і фактично передавання цих функцій Російській Федерації;

- внутрішня політична боротьба, яка триває постійно – «від виборів до виборів» - та намагання

1 Паніна, Н.В. (2005). *Українське суспільство 1994 – 2005: соціологічний моніторинг*. Київ: ТОВ «Видавництво Софія».

2 Балакірева, О.М., Бабак, О.В., Дмитрук, Д.А., Левін, Р.Я. (2006). Проблеми інтеграції в Єдиний економічний простір: погляд населення і лідерів формування громадської думки. *Економічне прогнозування*, 15, 18.

3 Соціологічні опитування. *Офіційний сайт Центру Разумкова*. <<http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>>.

4 Рожкова, І. (2006). *Время жонглеров иллюзиями. День*, 23.

політичної еліти напрацьовувати електорат, а не реальні реформи.

Питання зовнішніх відносин (політичних, економічних, соціальних) завжди гостро стояло у пострадянській Україні. Необхідно відмітити, що багато українських політиків і науковців розуміли, що існують всі об'єктивні підстави для поглиблення взаємовідносин з Російською Федерацією. Навіть після обрання Президентом України В. Ющенко, який відкрито виступав і підтримував європейський напрямок зовнішньої політики України, російський вектор залишався пріоритетним. За словами В.Ющенко, стратегічне партнерство з Російською Федерацією є життєво необхідним для України, а участь в СЕП може врегулювати багато двосторонніх проблем, які існують між країнами. Водночас Президент України (В.Ющенко) зазначав, що члени інтеграційного об'єднання «Єдиний економічний простір» повинні діяти виключно на рівноправних і взаємовигідних умовах, що треба зробити все можливе для збереження національних інтересів і пріоритетів всіх країн-учасниць СЕП.

Помаранчева революція 2004 року викрила всі внутрішні проблеми України – від корупції у владі до розколотості суспільства. Період 2005 – 2008 рр. характеризується значним погіршенням українсько-російських взаємовідносин, що відобразилось на економіці та суспільно-політичних настроях. «Газові війни», заборона ввезення до Росії деяких продуктів харчування, питання Чорноморського флоту остаточно скасували можливість інтеграційної взаємодії України з Росією в умах громадян. Разом з тим, прем'єр-міністр, а потім і новий Президент України В.Янукович за безпосереднього впливу російського політикуму намагався реанімувати ідею братських народів та проекту СЕП у новому форматі – Митний союз. У 2009 р. очікування населення України від Митного союзу значно підвищилися і не тільки в геополітичному сенсі: за покращення відносин з країнами-членами та за розвиток торговельно-економічних відносин в рамках даного союзу висловились 71,8% опитаних¹. Можна сказати, що знов фактор Президентських виборів (2010 р.) зіграв на користь одного з кандидатів і підтвердив нашу тезу про електоральну політику владних діячів країни. Протягом наступних п'яти років 2010 – 2014 рр. нічого зроблено у розбудові дійсно економічного співробітництва між Україною та Росією не було, а політика, яку вели лише надалі розколювала суспільство.

Недивлячись на значну підтримку з боку східних та південних регіонів, відмова від асоціації з Європейським союзом у листопаді 2013 р. стала катализатором подальших катастрофічних змін у геополітичному вимірі держави. Різноманітні погляди українців вилилися у масові протистояння та за відповідної інформаційної політики Росії у воєнний конфлікт на сході держави. І лише перед обличчям військової загрози спостерігається нарешті об'єднання різних регіонів України в єдину країну, а підтримка відносин з Росією впала з 52,5% у 2009 р. до 16,6% у 2014 р.² Так, за словами Андрія Биченко, директора соціологічної служби Центру Разумкова: «Раніше ми бачили проблему розколу, але тепер не можна говорити про розподіл на дві частини: Центр та Захід і Південь та Схід, яскравого розподілу вже немає. Є вся Україна і частина Донбасу. Саме частина, бо Донбас теж різний»³.

Розгляд прикладу Єдиного економічного простору як можливого інтеграційного об'єднання країн СНД на чолі з Росією та за участі України, Білорусії, Казахстану показав домінування політичних факторів у відносинах. Формування геополітичних поглядів українців відбувається в умовах відсутності єдиної державної політики, стратегія різновекторності та історичні традиції призвели до розколотості українського суспільства. За роки незалежності жодним владним політичним діячем не було запропоновано засад геополітичного самовизначення українців, наслідки чого ми спостерігаємо протягом 2014 – 2015 рр. на сході держави. Продовження «гри» на електорат тільки погіршуватиме ситуацію і сприятиме наростанню незадоволеності у різних регіонах.

1 Соціологічні опитування. *Офіційний сайт Центру Разумкова.*
<<http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>>.

2 Соціологічні опитування. *Офіційний сайт Центру Разумкова.*
<<http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>>.

3 Розколу між заходом і сходом України вже не існує, громадська думка суттєво відрізняється лише на Донбасі – соціологи. *Аналітичний сайт Media Sapiens.*
<http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/rozroku_mizh_zakhodom_i_skhodom_ukraini_vzhe_ne_iznaye_gromadska_dumka_suttevo_vidriznyaetsya_lishe_na_donbasi_sotsiologi/> (2014, серпень, 31).

References

1. Balakirieva, O.M., Babak, O.V., Dmitruk, D.A., Levin, R.JA. (2006). Problemi integracii v IEdinij ekonomichnij prostir: pogljad naseleennja i lideriv formuvannja gromads'koi dumki. *Ekonomichne prognozuvannja*, 15, 18.
2. Panina, N.V. (2005). *Ukrains'ke suspil'stvo 1994 – 2005: sociologichnij monitoring*. Kiiv: TOV «Vidavnictvo Sofija».
3. Rozhkova, I. (2006). Vremja zhonglerov illjuzijami. *Den'*, 23.
4. Rozkolu mizh zakhodom i skhodom Ukraini vzhe ne isnuie, gromads'ka dumka suttievo vidriznjajet'sja lishe na Donbasi – sociologi. *Analitichnij sajt Media Sapiens*. <http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/rozkolu_mizh_zakhodom_i_skhodom_ukraini_vzhe_ne_isnue_gromadska_dumka_suttevo_vidriznyaetsya_lishe_na_donbasi_sotsiologi/> (2014, traven', 31).
5. Sociologichni opituvannja. *Oficijnij sajt Centru Razumkova*. <<http://www.razumkov.org.ua/ukr/socpolls.php>>.
6. Za danimi Central'noi viborchoi komisii Ukraini. <www.cvk.gov.ua>.
7. Za danimi IEvropejs'kogo banku rekonstrukcii ta rozvitku. <www.ebrd.org>.
8. Zajava prezidentiv respubliky Bilorus', respubliky Kazakhstan, Rosijs'koi Federacii i Ukraini (2003). *Urjadovij kur'ier*, 37.